

УКРАЇНА – РОСІЯ: ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ «СТРАТЕГІЧНОГО» ПАРТНЕРСТВА

У статті досліджено проблему демаркації українсько-російського державного кордону, демаркації сухопутного кордону і делімітації водного кордону.

Ключові слова: Росія, Україна, «стратегічне» партнерство, делімітація, демаркація, державний кордон.

В статье исследована проблема демаркации украинско-российской государственной границы, демаркации сухопутной границы и делимитации водной границы.

Ключевые слова: Россия, Украина, «стратегическое партнерство», делимитация, демаркация, государственная граница.

The problem of Ukrainian-Russian boundary demarcation is discussed in the article as well as the problems of land border demarcation and water border delimitation.

Key words: Russia, Ukraine, strategic partnership, delimitation, demarcation, state boundary.

Для нової моделі українсько-російських відносин є характерним перехід від певного романтизму останнього десятиліття 1990-х років до жорсткого прагматизму під час президентства В. Ющенка і до потепління в українсько-російських відносинах після січневих президентських виборів 2010. Особливої уваги потребують правові питання захисту державного кордону, що є визначальним у відстоюванні суверенітету країни. Зазначена тема за актуальністю займає одне з провідних місць серед питань безпеки нашої держави, тому дослідження українсько-російських відносин присвячено чимало наукових робіт. Серед них слід виокремити монографії авторського колективу провідних українських учених і політиків «Україна та Росія у системі міжнародних відносин: стратегічна перспектива» [6], «Україна: стратегічні пріоритети: Аналітичні оцінки. – 2004» [3], низку статей науковців і експертів, таких як: Г. Яворська [9], О. Коломийцева [5], Н. Пархоменко [7], В. Васильєва [2], Чекаленко Л. [8], А. Бодnar [1] та ін.

Метою роботи є дослідження проблеми демаркації державних кордонів, демаркації сухопутного кордону і делімітації водного кордону в українсько-російських відносинах.

Наразі в українсько-російському діалозі окреслилась тенденція стабілізації політичних відносин, посилення економічної залежності, що в середньостроковій та довгостроковій перспективі може поглибити і розширити дію російського фактора в Україні. Зміни складових характеристик відносин так званих наших країн чітко вкладаються в оновлену зовнішньополітичну концепцію російської політики, яка спрямована на формування Російської держави як

світового центру сили. Стрижневою ланкою політики Росії є силова складова щодо СНД, і в першу чергу України, яку віднесено до сфери стратегічних інтересів РФ. З огляду на геополітичні завдання Російської Федерації формується і український вектор російської зовнішньої політики. Російські інтереси в Україні передбачають, зокрема, вплив на політичні, економічні й гуманітарні процеси.

Серед остаточно невизначених двосторонніх питань на сьогодні залишаються проблеми кордону. Питання делімітації й демаркації кордону між Україною і Російською Федерацією мають більш як десятилітню історію. Особливої гостроти вони набувають переважно в періоди виборчих парламентських і президентських кампаній в обох країнах. Нагадаємо, що спроби Державної думи у 1992 і 1993 роках висунути претензії щодо приналежності Криму і міста Севастополя змусили Україну звернутися за підтримкою до Ради Безпеки ООН, яка прийняла відповідну постанову, засуджуючу подібні зазіхання [7].

Хоча великий Договір про дружбу і співробітництво між Україною і Росією було підписано 31 травня 1997 року (Україна ратифікувала його 1998, а Росія – 1999 року), вирішення питання кордонів відбувалося досить складно й уповільнено. Лише у червні 2003 року президенти двох країн підписали Договір про українсько-російський державний кордон, який у так званому «пакеті» з іншими двосторонніми документами (на цьому наполягала Росія) синхронно обома парламентами – Верховною Радою України і Федеральними Зборами РФ – було ратифіковано 2004 року. До речі, українські депутати стверджували, що не бачили у вічі текстів угод про створення Єдиного економічного простору (ЄЕП) та угоди про кордони, хоча їх ратифікували [4].

Російсько-українська комісія зі співробітництва на той час заявила, що процес делімітації сухопутної ділянки кордону завершено, і внесла необхідні документи на ратифікацію угод в парламенти двох країн. Оскільки російська сторона висунула низку претензій на українську територію саме в регіоні о. Тузла, сторони вирішили відкласти розгляд «складних територіальних питань» на потім. Унаслідок цього з тексту договору про кордони було вилучено статті документа щодо визначення морської лінії між країнами, тобто морських кордонів. Отже, між Україною і Росією й нині немає визначеного кордону в прилеглих морських водах і берегової лінії. І цьому є відповідні пояснення.

Основною перешкодою на шляху врегулювання прикордонних питань для Росії став заявлений європейський вибір України. Активізацію дій Росії щодо вирішення питань Азовського моря і Керченської протоки прискорив посиленій курс України до Північноатлантичного альянсу, а саме: прийняття Верховною Радою України Закону від 17 липня 2003 року (в першому читанні) про Меморандум співробітництва України з НАТО, підписаний українським Урядом 9 липня 2002 року [3].

Український дрейф до НАТО не тільки викликав посилення тиску Росії на Україну в ареалі Азовсько-Чорноморського простору, а й спричинив поряд з іншими чинниками внесення відповідних змін в російську стратегію безпеки у вересні 2003 року: запровадження Росією превентивних (тобто випереджальних) ядерних ударів проти противника без санкціонування ООН. Таке положення у разі виникнення конфлікту несе загрозу як країнам, що межують із Росією, так і державам інших континентів за радіусом дії ракет, і, в першу чергу, віддаленим країнам американського регіону. Отже, у цій площині Росія діяла на випередження України [8].

Російська Федерація намагається розв'язати проблему морських кордонів (в Азовському морі і в Керченській протоці) та висуває при цьому ряд аргументів:

- узбереження своїх кордонів від потенційної і вірогідної загрози – просування військ НАТО до кордонів РФ;
- узбереження транзитного простору України для російських енергоносіїв, які постачають Європу;
- збереження українського ринку для збути російської промисловості;
- захист українського ринку нафтопереробки (який на 70-80 % є російською власністю), продовольства (на 30-40 % – російська власність), банківського капіталу (на 40-50 % – це російська власність) [6].

Обґрунтовуючи свою позицію, російська сторона пропонувала Україні все нові й нові варіанти проходження відповідної лінії кордону, посилаючись на низку положень міжнародного права.

Повертаючись до морських кордонів, зазначимо, що Україні вже нав'язано російський сценарій вирішення питання Азовського моря, а саме: надання цьому морю статусу внутрішнього. Прийняття наполегливих пропозицій із боку Росії щодо загаданого варіанта пов'язане з низкою потенційних загроз. Перш за все, у міжнародному праві внутрішнє море або внутрішні води визначаються як продовження території суши, яка може належати лише одній державі. Міжнародне право тлумачить це положення таким чином: «внутрішні морські води перебувають під виключним суверенітетом прибережної держави» [2].

Можна передбачити, що Росія і далі розгляdatиме Азовську акваторію виключно російським простором для створення відповідної інфраструктури, рибного промислу, розвідки і розробки покладів енергоносіїв тощо. Для збереження позитивного міжнародного іміджу Росія запропонувала Україні варіант поділу Азовського моря по його дні. У разі незгоди – поділ Азовського моря по серединній лінії (за прикладом поділу Каспію) тощо.

Паралельно російська сторона зосередила свою увагу ще на одному стратегічному чорноморському об'єкті – Керч-Єнікальській протоці, що розташована на території України. Підрахувавши, що за прохід російських кораблів вона платить чималі кошти в український бюджет, Росія стала чинити тиск на Україну щодо проведення кордону по фарватеру протоки. У разі згоди української сторони державний кордон на цій ділянці знову ж таки було б пересунуто так, щоб це було на користь Росії. Україна і в цьому випадку не звернулася до міжнародних арбітрів, замовчуючи можливі наслідки. Чи то впевненість у своїй позиції зіграла визначальну роль, чи то, знову ж таки, рішення владної верхівки, але згадане питання не набуло розголосу [1].

Переговори про демаркацію і делімітацію кордонів у Керченській протоці тривають уже 13 років, але за цей час ніякого прогресу не відбулося. Важко сказати, на які чергові поступки піде Україна. А от Росія ніколи не йде на поступки.

Перед підписанням договору про тимчасове перебування Чорноморського флоту РФ президентами Борисом Єльциним і Леонідом Кучмою у 1997 році переговори йшли 5 чи 6 років. У них брали участь сотні експертів. Росія вже тоді наполягала на питанні про базування на 50 років, але ми витримали, не пішли на це. Натомість договір про продовження перебування флоту підписали за день. Подібні поспішні рішення можуть прийматися і щодо Керч-Єнікальського каналу [5].

Нагадаємо: у переговорах з Росією Україна наполягає на українській принадлежності Керч-Єнікальського каналу. Російська сторона з цим не згодна. Зараз російські судноплавні компанії платять Керченському порту за проводку суден Керч-Єнікальським каналом близько 150-180 млн дол. на рік.

17 травня 2010 року було підписано угоду про демаркацію українсько-російського державного кордону.

23 липня 2010 року Президент Віктор Янукович підписав закон про ратифікацію угоди між Україною і Російською Федерацією про демаркацію українсько-російського державного кордону. Експерти побоюються, що домовленість про демаркацію сухопутного кордону з Росією змусить Україну поступитися в суперечці про морський кордон. Україна, найімовірніше, відмовиться від вимоги зберегти водний кордон в Азовському морі і Керченській протоці по лінії адміністративного ділення між союзними республіками за часів СРСР [9].

Питання демаркації сухопутного кордону (встановлення кордону на місцевості) і делімітації водного кордону (встановлення кордону на карті) дві країни завжди розглядали нерозривно. Росія наполягає, що законодавство СРСР не передбачало розмежування внутрішніх вод і, відповідно, адміністративний кордон по воді не проходив. Звідси пропозиція Кремля: провести кордон по т. зв. модифікованій серединній лінії. Ця лінія базується на основі рівного віддалення від берегів двох країн, але при цьому враховує

острови, геологічні структури та інше. Отже, якщо є утода про демаркацію сухопутного кордону, значить, є домовленість і щодо делімітації водного кордону. Якщо Росія погодилася на демаркацію, це означає, що Україна погодилася на російський варіант проходження кордону в Азовському морі і Керченській протоці, яка змістить рубежі на захід, – близче до України. При цьому вододіл зміститься як по воді, так і по дну – це означає, що на користь Москви зміниться доступ країн до покладів нафти і газу.

Отже, з огляду на ситуацію, що склалася, можна стверджувати, що Російська Федерація, зважаючи на свої стратегічні інтереси, зробить все можливе, щоб закріпитися на досягнутих позиціях як у територіальному питанні, так і щодо умов проведення морського кордону. Україна ж у цьому діалозі виступає реципієнтом, а не впроваджувацем власних ідей. Позиції нашої держави у питаннях співробітництва з РФ досить часто бракує наполегливості і впевненості у правильності прийнятих рішень, відвертого захисту саме українських інтересів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Боднар А. Демаркація та делімітація кордонів: проблеми, пошуки, рішення / А. Боднар // Український географічний журнал. – 2008. – № 3. – С. 10–13.
2. Васильєва В. Год России в украинской экономике. Посол Украины в Российской Федерации о перспективах развития отношений между Москвой и Киевом / В. Васильєва // Независимая газета. – 2003. – 28 янв. – С. 8–10.
3. Гальчинський А. Україна : стратегічні пріоритети : Аналітичні оцінки / А. Гальчинський. – К. : НІСД, 2004. – 344 с.
4. Договір між Російською Федерацією і Україною про російсько-український державний кордон; Договор между Россией и Украиной о сотрудничестве в использовании Азовского моря и Керченского пролива. – Керч, 24 декабря 2003 года.
5. Коломийцева О. Кордон. Тривожний роман, або кому вигідно роздмухувати проблему на рівному місці? / О. Коломийцева // Персонал. – 2006. – № 4. – С. 15–17.
6. Пирожков С. Україна та Росія у системі міжнародних відносин : стратегічна перспектива / С. Пирожков. – К. : НПМБ, 2001. – 624 с.
7. Пархоменко Н. Кордони України : незавершена ланка десятилітнього державотворення / Н. Пархоменко // Дзеркало тижня. – 2001. – № 26 (14 липня). – С. 28–31.
8. Чекаленко Л. Формування нової моделі українсько-російських відносин на сучасному етапі глобалізації / Л. Чекаленко // Науковий вісник Дипломатичної академії України при МЗС України. – 2004. – Вип. 10. – С. 34–39.
9. Яворська Г. Експерти непокоються, що Україна може втратити частину морської території [Електронний ресурс] // Український незалежний центр політичних досліджень / Г. Яворська. – Режим доступу : <http://www.ucipr.kiev.ua>. (2010 рік).